

Koherencia v náboženskom texte (homília)

Katarína Bieleková, Filozofická fakulta PU, bielekova@azet.sk

Kľúčové slová: homília, kázeň, koherencia textu, konektory

Key words: homily, sermon, coherency of the text, connectors, religious speech, developing the topic

Text predstavuje zložitý fenomén určený na plnenie istých funkcií. Ako relatívne uzavretý komunikačný celok (prostriedok a výsledok komunikačnej aktivity) pracuje na základe obsahovej a ilokučnej štruktúry. Tieto dva aspekty (i funkcie – propozičná, pragmatická, prostredníctvom ktorých sú aspekty realizované) nájdeme v každom (aj užšie špecializovanom) texte. Text v náboženskej komunikácii môžeme chápať ako „verbalizovaný a/alebo neverbalizovaný prejav, verbalizovanú a/alebo neverbalizovanú realizáciu duchovného života. (Ak hovoríme o neverbalizovanej zložke, znamená to, že vieme o jej existencii, poznáme ju z textových foriem, považujeme ju za verbalizovateľnú a ‚schopnú‘ stať sa predmetom jazykovedného výskumu.)“ (Šimková, 2001, s. 43). Na tvorbe konkrétneho prejavu sa zúčastňujú otázky kontextových postupov, spôsoby spájania textu; jeho plastiku a tematicko-obsahovú variabilnosť zvyrazňuje odstupňovanie a medzitekstové kontakty. Uvedené oblasti sa dotýkajú homílie ako textu – prejavu – so zreteľom na jazykovo-tematickú štruktúru, ako kohézno-koherentnej výpovede, ktorá disponuje potenciálne uzavretou sémantikou.

Základným výstavbovým vzťahom homiletického prejavu je anaforické (rekurzívne, retrospektívne) rozvíjanie témy. Homília je popretkávaná konektívnymi prostriedkami takým spôsobom, že spájajú nielen susedné, ale aj vzdialené jednotky v texte obidvoma smermi, hoci dominuje retrospektívna viazanosť. Medzi najčastejšie sa objavujúce anaforické lexikálne konektory vyjadrujúce koreferenčné vzťahy zaraďujeme opakovanie výrazu (resp. je slovo prispôbené gramatickej funkcii v novej vete), napr. úryvok z homílie¹:

v týchto dňoch z médií nám zaznieva reklama↑/ ako sa zvyšuje počet áut na ceste do nitry↓/ lebo tam práve prebieha výstava áut na autosalóne/ nitra dvetisícštyri↓// na tejto výstave môžu záujemcovia vidieť nové modely automobilov↓// na tejto/ a podobných iných výstavách v iných krajinách/ vidíme už skonštruované nové automobily↓//

Prosté opakovanie slova (resp. lexikálnej jednotky) nepôsobí iba ako organizujúci faktor obsahovej výstavby textu, ale nadobúda (aj) diferencujúcu funkciu:

kresťanské semeno↑/ - - - zasiaté do ľudskej pôdy srdca↑/ tam priniesie aj úrodu↓// tridsať↑/ šesťdesiat↑/ stonásobnú úrodu↓// brali by sme tú najvyššiu↓//

(v tomto prípade je diferencujúca funkcia vyčlenená kontextovým synonymom)

alebo doplňujúci prvok prinášajúci novú informáciu:

vypočuli sme si božie slovo↓/ a/ poznáme rôzne druhy pokynov a návodov↑/ ktoré človek rešpektuje↓// návody na obsluhu stroja/ zariadenia/ a podobne↓//

Negatívny podtón má opakovanie vtedy, ak sa pociťuje ako redundantné, resp. keď je iba prostriedkom, počas ktorého kňaz rozmýšľa nad zostavením ďalšej väzby, napr.:

dokonca↑/ bratia a sestry snúbencom hovoríme veľakrát tak↑/ že/
v manželstve↑/ v manželstve↑/ keď/ keď sa ideme↑/ keď/ keď dôjde ku
konfliktu↑/ a keď sa treba zmierovať↑/ zmieriť↑/ keď naozaj veľakrát
bližšie k zmiereniu má tá stránka↑/ ktorá nerozdúchala ten konflikt↓//

Najfrekventovanejšia konexia prebieha pomocou synonymým:

prvé ježišovo *ohlasovanie* bolo veľmi jednoduché a priliehavé/ na
túto spoločnosť↓// *hovoril*/ *ohlasoval*/ obráťte sa↓/ zmeňte svoj spôsob
života↓/ lebo sa priblížilo nebeské kráľovstvo↓//

Synonymické opakovanie nie je iba nositeľom istého stupňa koherencie
v modifikovanej podobe (Findra, 2004), lebo môže dopĺňať a rozvíjať obsahovú stránku textu
aj novým významom (resp. dochádza k posunu významovej hodnoty, napr.:

lepšie *vyzeráte*↑/ ako keď ste išli do nemocnice↓// *ste zdravší*↑/
a iste aj nohy vás ľahšie nosia ako dovtedy↓//

Rovnakú funkciu (ako majú synonymá) vnímame pri výstavbe textu prostredníctvom
antoným. Okrem primárne "čitateľných" opozitných dvojíc, napr.:

na jednej strane stvorenstvo *zbožšťoval* ↑/ klaňal sa mu↑/ a tak páchal
hriech modloslužby↓// a na druhej strane stvorenstvo *zotročil*↓//

uplatňujú kazatelia vo svojich prejavoch jednotky v hyponymickom alebo
hypernymickom vzťahu, kde (istý) druh synonymie nie je tak jasne badateľný, napr.:

zviaza usmrť človeka↑/ napríklad čítame v novinách↑/ že tu niekde
pri bystrici *medveď* napadne človeka

Na nasledujúcu výpoveď môžeme nadväzovať výrazom z predchádzajúcej výpovede
prostredníctvom asociačného opakovania. Na základe vedomostí, životných skúseností
a celkovej situácie (prostredia, v ktorom text vzniká) závisí prijímanie asociácií od
percipienta. Ak sa asociácia dotýka vybranej (náboženskej) oblasti, jej porozumenie môže byť
ovplyvnené poznaním sféry, ktorá sa rozoberá (napr. asociačné napájanie biblických udalostí).
Poslucháči si asociačné skoky medzi nadväzujúcim výrazom a súvisiacim kontextom
neuvedomujú; asociácie pracujú spontánne (ale zámerne), nepôsobia rušivo:

a dnes sú tu aj nové problémy↑/ ktoré súvisia s *technickým vedeckým*
napredovaním↓// dnes človek narába s *génmi* živých bytostí

V úlohe anaforického konektora nesúceho koreferenčnú funkciu v texte vystupuje
negácia. Je to prostriedok viazanosti (Mistrík, 1997), ktorý sa v homílii vyskytuje ako
doslovné opakovanie alebo vzniká modifikáciou na zápor, pričom nadobúda nový obsah,
napr.:

a *rozumieš*↑/ aj čo čítaš poznáme tento dialóg↑/ pred chvíľkou sme ho
počúvali↓// akoby som *rozumel*↑/ keď mi to nikto nevysvetlí nakoniec
kniha svätého písma je zapečatená↑/ iba cirkev má právo ju otvárať↑/
a ukazovať *pravý zmysel*↓// *mnohí*↑/ *otvárajú túto knihu*↑/ *ale jej*
nerozumejú↓//

V menšom počte sme v kázňach zaznamenali (aj) zdvojenú negáciu, napr.:

nemôžem nemyslieť na aj na tých↑/ ktorí už nežijú↓//

Koherencia sa rozprestiera na celej ploche textu a tvorí jeho sieť tak, aby sa zvýraznila tektonika. Signálom “stextovania” – koherencie je referenčný aspekt obsahovej štruktúry, ktorý je princípom nadväznosti (návratu) na základe spoločných sém lexikálnych výrazov (Bajžíková – Dolník, 1998, s. 43). Na odlíšenie textu od sledu viet s voľným asociačným nadväzovaním je potrebný (aj) gramatický aspekt, na ktorý sa vzťahuje výraz konexia (to je však už predmetom ďalšej štúdie).

Poznámky:

¹ Podkladový materiál je získaný prepisom (audio)vizuálnych záznamov a bol použitý v dizertačnej práci. Keďže v tomto prípade nie je našim cieľom výskumu zvuková stránka homílií, zaznamenávame len tie zvukové javy (↑ - stúpavá melódia, ↓ - klesavá melódia, / - krátka pauza, // - dlhá pauza, ukončenie vety), ktoré majú dosah na syntaktické členenie textu (porov. Müllerová, O.: K syntaxi nepripravených souvislých projevů. In: Slovo a slovesnost 27, 1966, s. 118 – 126). Z fonetickej transkripcie ponechávame písanie malých písmen.

Zoznam literatúry:

- ALEŠ, P. – AXMAN, O. P.: Homiletika. Olomouc: Pravoslávna bohoslovecká fakulta 2003. 143 s.
- BAJŽÍKOVÁ, E. – DOLNÍK, J.: Textová lingvistika. Bratislava: Stimul 1998, s. 43.
- FINDRA, J.: Štylistika slovenčiny. Martin: Osveta 2004a. 232 s.
- MISTRÍK, J.:Rétorika. 3. vyd. Bratislava: SPN 1987, s. 83.
- MÜLLEROVÁ, O.: K syntaxi nepřípravených souvislých mluvených projevů (Přídavné výrazy a konstrukce). In: Slovo a slovesnost, 27, 1966, s. 118 – 126.
- ŠIMKOVÁ, M.: Text a kontext v náboženskej komunikácii. In: Text a kontext v náboženskej komunikácii. Zborník Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej Univerzity. Studia Philologica 8. Prešov 2001, s. 43.
- Bajžíková, E. – Dolník, J.: Textová lingvistika. Bratislava: Stimul 1998, s. 43.
- ZVALENÁ, E.: Žánrové dimenzie biblickej epištoly. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied PU v Prešove 2009. 96 s.

Abstract

The article deals with the sermon as a text focusing on a linguistic and thematic structure which contains potentially closed semantics. Coherency of the text plays an important role and emphasizes its tectonics.